

Lärrarhandledning

Råsvalslunds fornlämningsområde

Den här lärrarhandledningen kan användas som en hjälp för att upptäcka fornlämningsområdet. Den ger en lättillgänglig sammanfattning av det forskare vet om platsen och ger ingångar till hur du som lärare kan berätta om och arbeta med forntid, utifrån den här specifika lokala platsen, tillsammans med din klass.

Inledning

Råsvalslunds fornlämningsområde är en spännande plats som, om man har kunskap och fantasi, kan berätta om människor som bodde här för länge sedan. I området som ligger i en sydlig sluttning ner mot sjön Råsvalen hittar man ett gravfält, med högar och stensättningar, och flera lämningar av boplatser i form av terrasser och husgrunder. Här bodde det människor under vikingatiden och medeltiden. Området har hävdats med slätter och bete sedan vikingatiden. Den nutida hagen med fornlämningar är därför också en vacker och värdefull naturmiljö, som är värd att studera. Fr.o.m. i år (2020) finns det en app/digital guide och skyltar i området som ger spännande information om platsen för besökare. Den här lärarhandledningen kan du gärna använda tillsammans med den digitala guiden för att levandegöra platsen för dina elever. Materialet (handledningen och guiden) går att använda både på plats vid sjön och i klassrummet, men har klassen möjlighet att ta sig ut till fornlämningen så gör gärna det.

I appen "Kultur Lindesberg" hittar du den digitala guiden som heter "Råsvalslund – en vikingatida boplat och nutida betesmark". Appen hittar du där appar brukar finnas.

Hitta hit

Råsvalslund ligger vid sjön Råsvalen i Guldsmedshyttan, 15 km norr om Lindesberg, vid väg 50. En vägskylt märkt med sevärdhetskringla och "Råsvalslund" visar när du ska ta av ner mot sjön. Följ den lilla grusvägen (Råsvalsvägen) rakt fram ett par hundra meter så kommer du till en besöksparkering med plats för fem bilar. Här finns en orienteringstavla över området. Följ vägen/stigen som går till höger om Råsvalslunds gård ner till fornlämningsområdet. Här finns en informationstavla, ett picknickbord och en grind in till området.

Hur du som lärare kan använda dig av lärarhandledningen

Den här lärarhandledningen kan användas som en hjälp för att upptäcka fornlämningsområdet. Den ger en lättillgänglig sammanfattning av det forskare vet om platsen och ger ingångar till hur du som lärare kan berätta om och arbeta med forntid, utifrån den här specifika lokala platsen, tillsammans med din klass. Du får exempel på hur du kan använda den digitala guiden tillsammans med materialet i handledningen och du får förslag på frågor, grupparbeten och uppgifter att arbeta med i klassen, både på plats i landskapet och i klassrummet. Materialet går att anpassa efter olika åldrar.

Det kan vara bra att förbereda ett besök till fornlämningen genom att läsa igenom lärarhandledningen och lyssna och läsa i guiden, då får du en bra samlad bild av vad man kan se på plats och vad man kan berätta. Ett förslag är att välja ut några positioner att samla klassen vid, berätta utifrån handledningen och lyssna på guiden för att levandegöra och ge en bild av hur det var här på vikingatiden. Besök gärna fornlämningen under försommaren när blomningen är som vackrast och försök hitta några av de växter som nämns i guiden. Flera av dem har troligen vuxit här sedan vikingatiden.

Längst bak i handledningen finns en ordlista och webbtips!

Karta över platsen

Kartan visar var gravarna, husen och terrasserna finns i området. Ute på plats i landskapet är det inte fullt lika tydligt vad som är vad. För ett otränat öga är det svårt att se vilka stenar som är lämningar av gravar och vilka som är terrasser och husgrunder. Här finns dessutom träd och växter som ”stör bilden” och marken är kuperad. Ta lärarhandledningens innehåll, de illustrerade skyltarna som finns i anslutning till området och guidens berättande till hjälp, för att göra platsen begriplig.

FAKTARUTA: Snabba fakta om platsen

- Ett fornlämningsområde vid sjön Råsvalen i Lindesbergs kommun.
- En mindre arkeologisk undersökning gjordes här i början av 2000-talet.
- Fornlämningen dateras till yngre järnålder (vikingatid) och medeltid.
- Platsen består av boplatser i form av 16 husgrundsterrasser och 6 husgrunder.
- Här finns ett gravfält med minst 36 gravar i form av runda högar och stensättningar.
- Marken här har hävdats i 1200 år vilket ger en fantastisk artrikedom.
- I samband med utgrävningen röjdes hagen och djur började beta här igen år 2004.

Boplatsen

Mitt på fornlämningsområdet, mellan gravarna, hittar vi en boplat. På platsen finns det 16 husgrundsterrasser och 6 husgrunder. Husgrundsterrasserna är byggda som plattformar av grus och sten, med stora stenar längs kanterna och avlånga plana ytor där husen stod. Det finns husgrunder med nedsänkta golv, spisirösen och källargropar. Två terrasser med husgrunder har studerats noggrannare och kol 14-dateringar visar att de är från 1000-talet.

Hus nr 4 på kartan

Det här huset var ca 12 x 4,5 meter stort. Det var möjligen ett förråds- eller fähus eftersom det fanns spår av gödsel men inte av någon eldstad. Det hade en packning av sten som golv och hade väggar av timmer som vilade på stensyll. Här hittades också små bleck av koppar, kanske del av beslag.

Husgrundsterrass

Hus nr 45 på kartan

Det här huset var 7 x 6,5 meter stort. Det var förmodligen ett boningshus eftersom det fanns en ugn (rösugn) i ett av hörnen och en eldpall (hård) mitt på golvet. Huset hade nedgrävt jordgolv och väggar av timmer på stensyll. Längs med väggarna fanns en s.k. mullbänk av trä och jord, alltså en fast möbel som kunde fungera som sitt- och liggplats. Den tecknade bilden under rubriken "Husen" ger en bild av hur det kan ha sett ut. Inne i huset hittade man en skedborr, en sländtrissa, nålar, ett fiskedrag, nätsänken och näverflöten. Här fanns också matavfall från brända och obrända ben av nöt, får och fisk.

Gravarna

Sammanlagt 36 gravar har hittats, men det kan finnas fler eftersom man inte grävt ut hela området. Gravarna är brandgravar, vilket betyder att man brände den döda kroppen tillsammans med gravgåvor på bål. De små benresterna samlades tillsammans med kol i en keramikurna. Urnan fördes till gravplatsen där den ställdes på marken, gravgåvorna lades dit och man lade stora stenar i mitten och en ring av stenar runt om och fyllde på med sten, grus och torv så att det bildades en hög – en gravhög. Man har hittat ben efter både människor och djur i gravarna. Tre gravar studerades mer noggrant än andra. Föremålen och kol 14-dateringar visar att de är från 800-talet.

Grav nr 1 (se placering på kartan)

Här hittades benen efter en vuxen man, över 20 år gammal och ben från en hund, får/get och nötkreatur.

Föremål: en järnpilspets, en hornkam, ett bryne och flinta.

Grav nr 1.

Grav nr 36 och nr 40.

Grav nr 36

Här hittades benen efter en vuxen kvinna, över 60 år gammal och ben från en hund, en katt och en tupp.

Smycken: 2 ovala spännbucklor, en bronskedja, en kopparring med blåvita pärlor och ett 40-tal glaspärlor.

Föremål: en kam, två broddar.

Grav nr 40

Här hittades benen efter en kremerad kvinna, 40-60 år gammal och ben från en hund och höns.

Smycken: ett likarmat spänne, en armbygel, två stora bronsringar med vulster, sex runda hängsmycken, ett 60-tal glaspärlor och slipade karneolstenar och bergkristaller.

Föremål: en kniv, en kam, flinta, två hankfästen till träkärl.

Så här ser det ut när arkeologer undersöker en plats. Grässvålen är borttagen.

Fynd – smycken och redskap

Det här är de fynd som man hittade vid utgrävningen av gravarna och husen:

Sländtrissa, järnpil, bryne, spännbucklor, bronskedja, järnring, kammar, broddar, glaspärlor, likarmat spänne, armbygel, bronsringar, hängsmycken, kniv, flinta, slipade bergkristaller, skedborr, keramikkrärl, järnhänklar till träkrärl, nålar, fiskedrag, sänken och näverflöten.

Fynden har med hjälp av kol 14-metoden daterats till 800-1050 e.Kr, alltså vikingatid.

Bronsring med vulster.

Kniv.

Glaspärlor.

Glaspärlor.

Brodd.

Bryne.

Fiskedrag.

Sländtrissa.

FAKTARUTA: Hur kan vi veta någonting om forntiden?

Genom arkeologiska undersökningar av fornlämningar, tillvaratagna föremål och olika dateringsmetoder och vetenskapliga analyser kan arkeologer få en samlad bild av en plats och insamlat material.

Det finns flera olika typer av dateringsmetoder:

Kol 14: Med hjälp av Kol 14-metoden kan man bestämma åldern på olika typer av organiskt material. Man mäter mängden av den radioaktiva kolisotopen ^{14}C som finns i alla levande växter och djur. När en växt eller ett djur dör börjar isotopen falla sönder. Genom att mäta den återstående ^{14}C -halten kan man mäta den tid som förflutit och få en datering.

Dendrokronologi: Vid dendrokronologisk analys tittar man på ett trädets årsringar.

Eftersom ringarna blir olika breda/smala under olika år får trädet från en viss tid och område sitt specifika mönster, ungefär som en "streckkod" på en vara. Nu har man fått fram långa sekvenser av årsringar med kända årtal så att man kan ta t.ex. en borrhäls kärna från en bjälke i en gammal kyrka, jämföra dess mönster med registret och få fram exakt när trädet till bjälken fälldes.

Relativ datering: Relativ datering innebär att ett föremål jämförs och dateras i förhållande till något annat känt föremåls ålder utifrån att det är "äldre än" eller "yngre än".

Vetenskapliga analyser:

Makrofossilanalys: Genom att ta jordprover och ta fram kärnor, fröer och pollen (arter och antal) får man veta mycket om en plats, t.ex. om platsen var skogig eller odlad och vilka växter som tillkom eller försvann över tid.

Osteologi: Osteologi är vetenskapen om skelettet och en osteolog är en person som studerar ben, både brända och obrända. Genom djurben som bevarats kan man se vilket djur det kommer från och hur gammalt djuret var när det dog. Även människoben kan studeras och då kan man få fram kön, ålder, längd, sjukdomar och skador.

Om platsens historia

Använd den här informationen om platsens historia för att berätta för eleverna om det här området, antingen på plats vid Råsvallslund eller i klassrummet. Utvidga berättelsen med andra fakta du hittar här i handledningen och de kunskaper du redan har om forntiden. Du kan också använda guidens berättande delar (berättarröst) för att förstärka och levandegöra din beskrivning för eleverna. Anslut t.ex. en extern högtalare till din mobiltelefon så att eleverna kan lyssna till de spännande beskrivningarna av platsen.

Platsen

Efter den senaste istiden täcktes det här området av vatten, det var för 10 000 år sedan. Vattnet sjönk sakta undan och gav plats för växter, djur och människor som har funnits här sedan dess. Stenåldersmänniskor (jägare och samlare) flyttade omkring som nomader i små grupper här, men det finns inga lämningar som visar att de var bofasta här. Men det finns fynd av enstaka stenyxor. Fynd och

lämningar vid den här platsen berättar för oss att människor har varit bofasta här sedan vikingatiden, för 1200 år sedan, vilket är tidigare än man förut trott. Man har vetat att det funnits människor här sedan medeltiden men just här har arkeologerna funnit dessa fornlämningar och fynd som visar att människor blev bofasta i den här trakten redan under järnåldern. Det är verkligen spännande kunskap!

Huset, gården och byn var det centrum som livet för vikingen kretsade kring. De allra flesta vid den här tiden var bönder och bodde på sin gård hela livet. Det kan ha varit tre gårdar här med flera hus till varje gård, en by med 30-40 personer. De som bodde här höll sig med djur, både husdjur som katter och hundar men även höns, hästar, får och kor. De odlade, de fiskade i sjön och jagade i skogen. De framställde även järn av sjö- och myrmalm som det fanns mycket av längs med sjöarna här i området och kanske var byn en plats för handel av järnföremål. Sjön Råsvälen var på den tiden del av ett större sammanhängande vattensystem och via åar och sjöar kunde man ta sig med båt ända till Mälaren och därifrån ut i världen. Lyssna i guiden för att levandegöra platsen (nr 1 och 10).

Så här kan byn ha sett ut under vikingatiden. Bild: Margareta Hildebrandt.

När människor först kom hit så var det bara skog här. De röjde skogen och öppnade upp landskapet så att djuren kunde beta gräs, blommor och mindre buskar. Man började slå gräset för att ha foder till djuren på vintern (slätter). Slätterängen var förutsättningen för att kunna hålla djur levande över vintern och den gödsel man fick från djuren var nödvändig för att kunna odla på åkrarna. Man brukar säga att ”äng är åkers moder”. Att hålla marken öppen genom bete, slätter eller odling kallas för hävd – här har alltså människor hävdat marken i 1200 år. Genom att inte gödsla marken och genom att kontinuerligt hävda den så bibehåller man en mark med en fantastisk artrikedom och just här hittar man fortfarande många av de växter som växt här i flera hundra år. Du hittar en lista med hävdgynnade växter i Råsvälslund längst ner under punkterna 4, 7 och 11 i guiden.

FAKTARUTA: Högsta kustlinjen

Efter att inlandsisen smält för 10 000 år sedan bildades den Baltiska issjön. Den maximala nivån som vattnets yta nådde kallas för Högsta kustlinjen. Denna linje ligger på ca 170-180 meter över havet (möh) i Lindesbergs kommun. När vattnet drog sig tillbaka bildades fina åkerjordar där det tidigare varit havsbotten och det är fortfarande här som jordbruksmarken i kommunen återfinns. Fortfarande idag kan man se de klapperstensfält som vittnar om var havsstranden gick, bl.a. på Jätteåkersberget.

Husen

Man har hittat spår efter flera hus här. Eftersom marken sluttar så har man först byggt terrasser av sten och jord så att man fått en plan yta att resa ett hus på. Det gamla sättet att bygga hus på var att resa takbärande mittstolpar med ett visst mellanrum. Mellan väggstolpar flätade man ett grenverk som man sedan smetade lera på – det kallas att lerklina väggar och används ibland som metod fortfarande idag. Ett nyare sätt att bygga hus var att först lägga en ram av stenar i marken – en stensyll – som en grund, där man därefter lade bärande träväggar av knuttimrade stockar, ligande bräder i skifteteknik eller stående bräder i resvirke. Man har hittat spår efter båda metoderna här. Taken var troligen av halm, vass eller torv på underlag av trästörar. I boningshusen hade man eldstäder men ingen skorsten, röken fick leta sig ut genom taket.

Möblerna i ett vikingahus var få, kanske några grova stolar eller bänkar och bord. Man hade kistor och korgar för för-

varing. Men här i Råsvallslund så har man inte funnit några spår eller fynd av möbler, förutom den fasta mullbänken av trä och grus som tidigare nämnts. Där husen har stått har arkeologer hittat en hel del andra lösa fynd (se under rubriken "Boplatsen"). Vill ni få en levande berättelse om hur det kunde vara inne i ett av husen här kan ni lyssna i guiden (nr 2). Ett av husen man studerat närmare har visat sig vara ett fåhus, alltså ett fristående hus för djuren. Det här är ett ganska tidigt exempel på det eftersom det var vanligare att man hade djuren inne i en separat del i boningshuset.

Bild: Margareta Hildebrandt.

Människorna

Arkeologerna har hittat en hel del fynd här på platsen som är spår efter de människor som en gång bodde här. Fynden har man hittat både inne i husen och i gravarna, s.k. gravgåvor, saker som personen ägt i livet och som behövdes även i livet efter döden. Med i graven kunde det också få följa med mat och ett husdjur. Lyssna i guiden på hur en begravning kunde gå till (nr 8). Fynden visar hur människorna fick tag i mat (t.ex. fiskedrag, pilspets och nätsänken), hur de tillverkade sina kläder (nålar, sländtrissa), vad de åt (djurben), hur de gjorde sig fina (smycken och kammar) och vilka djur de hade – både husdjur och arbetsdjur. Genom att analysera benresterna från gravarna kan vi veta kön och ungefärlig ålder på de som begravts här (se detaljer under rubriken ”Gravar”).

En av de begravda var en man i 20-årsåldern. En man under vikingatiden var klädd i byxor, skjorta, mantel och skinn skor. Materialen var ull, lin och skinn. I sitt bälte hade han kanske en kniv och i en skinnpung ett eldstål med flinta och fnöske och ett bryne. Säkert hade han också en pilbåge och pilar men den här graven var skadad och flera föremål saknas.

I en av gravarna hittade man två begravningar ovanpå varandra, det var två kvinnor som begravts vid olika tider och ålder (40 och 60 år gamla). Kanske var de släkt med varandra. Kvinnorna på den här tiden klädde sig i särkar (ungefär som ett lucialinne) som gick ner till fötterna, ovanpå hade de en kjortel – en hängselkjol – som fästes med spännen och på huvudet en schallett knuten i nacken. På den här tiden fanns det inte knappar och dragkedjor som idag så man använde lösa smycken för att hålla ihop kläderna, som ovala och avlånga spännen med stora nålar. Var man rik kunde man ha fina smycken av brons eller silver och glaspärlor, dessa föremål köpte man och de kunde komma långväga ifrån. Vi vet att det fanns handelsplatser vid Hjälmaren och Mälaren där man kunde köpa och sälja varor. Dit kom det skepp från andra delar av världen med t.ex. glaspärlor och smycken av silver. Vi vet också att det i Birka – den stora handelsplatsen på Björkö i Mälaren – fanns en stor produktion av kammar, glaspärlor och bronssmycken. Lyssna i guiden för mer detaljer om kvinnorna (nr 9).

Det är ovanligt att man hittar kläder bevarade från så länge sedan, materialen förmultnar i jorden. Men på några ställen har man gjort textiltynd och därför vet vi hur människorna klädde sig. Det finns också en del avbildningar av människor på föremål och bildstenar där vi också kan ana hur de var klädda.

1.

2.

3.

1. Fragment av spännbuckla från Råsvallslund. 2. Nyttillverkade spännbucklor—kopior av fynd. 3. Nyttillverkat pärlhalsband. Halsbanden hängdes mellan spännbucklorna på bröstet.

Kulturlandskapet – en plats som hävdats i 1200 år

Byn som idag är ett fornlämningsområde var bebodd i ca 200 år, under 800-1000-talen. Varför platsen övergavs vet ingen idag, men kanske flyttade byborna bara till ett nytt läge vid krönet av backen, den plats där Råsvalslunds gård nu finns. På gamla kartor och i skriftliga källor kan man följa gårdens historia från år 1854 då själva huset flyttades hit från Guldsmedshyttan, bakåt i tiden till mitten av 1500-talet. Då uppförde Gustav Vasa en gård här (Råsvals gård och ladugård) och enligt källor så var det vid platsen för en övergiven by (Råswars by). Kan det ha varit ättlingarna till vikingarna som hade bott i den byn? Området i sluttningen där vikingabyen ursprungligen låg (dagens fornlämningsområde) kom att användas för bete och slåtter av byborna i Råswars by. Så denna plats har använts av människor under en lång tid – ända från vikingatiden – och vi kan se spår av detta i landskapet ännu idag. Det är ett spännande och fantasieggande perspektiv på en plats, eller hur? Lyssna i guiden för historien om byarna (nr 6).

Backskärvfro.

Idag har lantbrukarna väldigt stora åkrar som brukas år efter år. Förr växlade man användningen av marken mer. Tillfälliga åkrar kunde tas upp i slåtterängen eller ligga i träda och bli betesmark vissa år, detta kallas för lindbruk, röjda marker växte igen och röjdes på nytt. Arter som kräver den här variationen och som var vanliga på lindor finns här i Råsvalslund fortfarande idag, t.ex. backskärvfro och ängsklocka. Idag betar det djur (kor och får) bland fornlämningsarna vilket gör att platsen fortsatt hålls öppen och inte växer igen. Att de blommor som trivs här finns kvar är väldigt viktigt, i artrika växtsamhällen främjas insekter och fåglar. Det är speciellt viktigt att gynna de pollinerande insekterna. Idag är detta en hotad naturtyp som riskerar att försvinna men öppna gräsmarker är betydelsefulla för att kunna behålla en biologisk mångfald i våra landskap.

FAKTARUTA: Växters överlevnadsstrategier

När ängen betas eller brukas med slåtter är det växter med särskilda karaktärsdrag och strategier som klarar sig bäst. När en stor del av växtens bladmassa slås av en gång per år så gynnas bland annat växter som: har en bladrosett som mer eller mindre är tryckt mot marken, som blommar tidigt och hinner sprida sina frön eller som tvärtom blommar sent och kan växa och blomma efter slåtter.

Bete skiljer sig en del från slåtter eftersom det pågår under längre tid. Olika slags betesdjur har dessutom olika "favoritträtter" och betar på olika sätt. Anpassningarna hos växter i en betesmark kan delas in i tre kategorier; flykt, tolerans och motstånd. "Flykt" handlar om ungefär samma anpassningar som i en slåtteräng men dessutom om att vara en liten växt som djuren inte ser. "Tolerans" handlar t.ex. om att kompensera en bladförlust genom att öka tillväxten. "Motstånd" handlar om att växten har osmältbara eller osmakliga blad, har taggar eller att de är giftiga för djuren att äta.

Fornlämningsområdet sett från sjösidan.

Vad säger Kulturmiljölagen om fornlämningar och fornfynd?

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Fornminnesbrott är straffbara gärningar. Ifråga om fasta fornlämningar innebär fornminnesbrott att någon av uppsåt eller oaktsamhet olovligt rubbar, tar bort, gräver ut, täcker över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändrar eller skadar fornlämningen.

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider (som t.ex. gravar, resta stenar, boplatser, ruiner och broar), som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna.

Fornfynd är föremål som saknar ägare när de hittas och som:

1. påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna (dessa fynd tillfaller staten). Den som påträffar ett sådant fornfynd, ska snarast anmäla fyndet till länsstyrelsen eller Polismyndigheten.
2. påträffas under andra omständigheter och kan antas vara från tiden före 1850. Ett sådant fynd tillfaller upphittaren. Han eller hon är dock skyldig att erbjuda staten att få lösa in det mot betalning om:
 1. fornfyndet innehåller föremål som helt eller delvis består av guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar
 2. fornfyndet består av två eller flera föremål som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans.

Arbetsuppgifter för eleverna – i landskapet och i klassrummet

Som tidigare nämnts så är tanken att du som lärare ska använda innehållet i den här lärarhandledningen tillsammans med guiden och vad du redan vet om forntiden från andra källor, för att berätta om platsen, vikingatiden och om naturvärden för dina elever, på plats i området eller i klassrummet. Nedan ges förslag på frågor, arbetsuppgifter och diskussionsämnen som du som lärare kan använda dig av som de är eller som inspiration för andra frågor och andra upplägg, du vet bäst hur du kan arbeta med det samlade materialet i din klass.

Många av förslagen kan användas både på plats i området eller i klassrummet eller i kombination.

- Samla klassen vid en position i området och berätta om platsen för eleverna, lyssna på berättelsen i guiden som är kopplad till just den positionen (det finns många förslag i handledningen).
- Låt eleverna välja en specifik del av området eller ett tema att arbeta med. Eleverna kan arbeta enskilt eller i grupp. Låt dem hämta in fakta genom att läsa, lyssna, besöka området och titta på kartan och redovisa det för klasskamraterna genom att beskriva och berätta vad man tagit reda på.
- Vad vet vi utifrån fynden om människorna i gravarna? Vilka var de? Vad har de fått med sig i graven? Skriv berättelser om dem och deras vardag, ge dem namn från t.ex. den nordiska mytologin.
- Fundera kring material och hållbarhet. Vilka material kan ni hitta om ni läser om platsen i handledningen (keramik, järn, horn, flinta, brons, glas)? Diskutera kring olika material: vad hade man för material då, hade man fler material än de som hittats – om ja, varför har en del material försvunnit? Vad har vi för material idag som man inte hade då? Varför är det så? Vi kallar denna tid för järnåldern – vad tror ni att vår tid kommer att kallas för om 1000 år? Vad kommer arkeologer att hitta från vår tid? Diskutera tillsammans och/eller skriv egna berättelser. Detta kopplar bl.a. till innehåll om hållbar utveckling som finns i läroplanen för ämnet biologi, både på låg- och mellanstadiet.
- På vikingatiden räknades fler personer än idag till ett hushåll. Diskutera med eleverna hur de tror att det var att bo en hel familj med far- eller morföräldrar och kanske andra släktingar i ett och samma hus, i ett och samma rum. För- och nackdelar? Vad har eleverna för egna erfarenheter av det?
- Lyssna i guiden (nr 5) så får du veta att här på gravfältet så har någon varit före arkeologerna och grävt och tagit med sig saker. I samband med detta kan det vara bra att ta upp vad som står i Kulturmiljölagen om fornlämningar och fynd. Diskutera i klassen hur man kan se på fornfynd som en del av allas vår historia och att alla pusselbitar behövs när man forskar, analyserar och drar slutsatser kring vår förhistoria.

- I Bergslagen ligger de främsta odlingsmarkerna under Högsta kustlinjen (HK). Studera en karta med höjdkurvor och rita in var HK fanns i Lindesbergs kommun, ca 170-180 möh. Ta hjälp av informationen på Sveriges Geologiska Undersöknings hemsida (sök på "morän"), www.sgu.se.

- Bild: Använd fantasin och skapa egna målningar eller modeller av t.ex. platsen, husen, människorna, fynden eller djuren. Sätt upp målningarna på väggen och låt det bli en gemensam bild av platsen och historien, samtala om platsen och vad ni lärt er utifrån elevernas bilder. Arbetar ni med film i skolan kan det här bli ämnen för elevernas filmer. Det finns många möjligheter att koppla arbetet med forntiden till ämnet bild i läroplanen.

- Slöjd: Tillverka t.ex. skinnpungar, pärlhalsband, amuletter och pärlor av trolldag, lerkrukor (ringlade eller tummade), tova ull, spinn tråd av ull, gjut smycken av tenn, tälj en krok – använd fantasi och kunskap om material för att hitta på saker att slöjda! Leta efter forntida föremål på nätet för att få inspiration—se webbtipsen.

- Leta efter de växter som finns i växtlistan i guiden, titta i en flora. Rita av växterna ni hittar, skapa en utställning med bilderna. Eleverna kan också få i uppgift att ta reda på mer om växterna och beskriva dem i text. Fundera på varför de växer just här. Lämplig tid för ett besök på platsen är försommaren då det finns som mest blommor och innan djuren släpps på bete.

- I guiden nämns särskilt de två växterna svinrot och klasefibbla (nr 7). Hur ser de ut? På vilka sätt var de bra för vikingarna? Kan ni hitta dem på platsen? Lämplig tid att besöka platsen är maj och juni, när båda arterna blommar. I guiden finns mer information om växterna och om ängsmarker och slåtter.

- Leta efter växter och jämför mellan olika platser som brukats på olika sätt – hur många olika sorters blommor hittar ni i fornminneshagen, i den tidigare gödslade björkhagen på andra sidan muren/vägen respektive i en gräsmatta vid skolan? Gör 1 m² stora provrutor med hjälp av ett 4 meter långt snöre.

- Lägga upp en lektion som handlar om naturbetesmarkernas betydelse, om biologisk mångfald och stabila ekosystem. Diskutera i klassen kring pollinerings betydelse för odling. Vad händer om pollinerarna försvinner?

Ordlista

Biologisk mångfald Rikedom av arter, miljöer och gener.

Brodd En järnplatta med en liten pigg på som fästs på sko (både på hästsko och lädersko för människor), för att ge fäste mot underlaget.

Bryne En sten av skiffer som man kan slipa/vässa en kniv eller pilspets mot.

Eldstål Redskap av järn för eldslagning, slås mot en flintasten så att gnistor uppstår.

Flinta Bergart som det går lätt att knacka loss bitar ur och forma. Väldigt vass, kan användas bl.a. till knivar och pilspetsar.

Fnöske Läderartat material från fnöskticken, lättantändlig, används tillsammans med eldstål för att fånga upp gnistorna.

Fä Betesdjur på en gård, såsom kor och får.

Härd En eldplats på marken/golvet använd för matlagning, uppvärmning och som ljuskälla.

Härdpall Den stenkonstruktion som bildar ett uppbyggt fundament för en eldstad.

Hävd Människor brukar marken genom slätter, bete och odling.

Högar Gravar av sten, grus och jord som har en välvd form.

Högsta kustlinjen Den nivå i landskapet som vattnet nådde då det stod som högst.

Karneol En orange halvådelsten med järnoxid, vilken slipas till smycken, t.ex. pärlor.

Kremera Bränna en död kropp av människa eller djur på ett bål.

Källargrop Stensatt grop i marken som använts för förvaring.

Mullbänk Fast möbel längs en vägg, uppbyggd av jord och grus och klädd med träbräder.

Nötkreatur Ko och tjur.

Pollinering Blommornas sätt att föröka sig, pollenkorn flyttas från en växt till en annan.

Resvirke En byggnadsteknik där man har resta (lodräta) trästavar eller bräder i en syllstock.

Skedborr En borr där borret är sked- eller skålformat, inte ”skruvat”.

Skifteteknik Byggnadsteknik där plankor är infällda vågrätt i stolpar med spår.

Sländtrissa En rund platt tyngd av sten med hål i mitten där en pinne placeras – en slända.
Ett redskap för att spinna kardad ull till tråd.

Spisröse Hög med stenar som visar att det funnits en eldstad på platsen, i det här fallet en röslugn byggd av en stenlagd yta med lerkupol och täckt av större stenar.

Spännbucklor Stora ovala smycken med dekor som fungerade som spänne. Statusmarkörer.

Stensyll En rad av stenar i marken. Underlag för väggar av trämaterial.

Stensättning Gravar byggda av stenar som lagts bredvid varandra i olika former, vanligen rund form, med större kantstenar och en fyllning av sten och grus.

Terrass En trappstegsformad plan yta som är ingrävd i slänten och stöttad av större stenar i ytterkanten.

Vulst När ett föremål har en dekorativ välvning eller förtjockning, kan se ut som en pärla.

Webbtips!

Söka efter fornfynd på webben

www.historiska.se

Historiska museet har en portal med flera sökfunktioner på sin hemsida, leta upp "Sök i samlingarna", där du kan söka efter arkeologiska fynd, t.ex. från ditt eget närområde.

www.digitaltmuseum.se

En samlingssida för många museer i Sverige där du kan söka på föremål och bilder i museernas samlingar och ladda ner dem. Du kan söka efter och titta på föremål från Örebro län, under Digitalt museum/Örebro läns museum. Du kan också skapa egna mappar att samla bilderna i.

www.raa.se

Riksantikvarieämbetets sida där du kan hitta mycket om fornlämningar och söka i olika databaser.

Om biologisk mångfald mm

www.naturvardsverket.se

Här hittar du mycket information om biologisk mångfald och pollinering.

www.naturskyddsforeningen.se

Här finns undervisningsmaterial kring bl.a. bin och naturbetesmarker.

<https://webbutiken.jordbruksverket.se>

Här kan du beställa och ladda ner broschyrer om t.ex. naturbetesmarker och ängar.

Texterna i denna lärarhandledning är skrivna av Johanna Björck, Örebro läns museum.

Foto: Örebro läns museum, Samhällsbyggnad Bergslagen, Stig Johansson.